

Leopold Podlogar:

Zgodovina naših trgov in mest.

Vrhnika.

(304 m, 1725 prebivalcev.)

(Konec.)

Prepir se je l. 1612 poravnal. Bistriški samostan je bil prisojen ljubljanskemu škofu. (Izvestje Muz. dr. 1895, 110—111.)

Valvasor omenja Vrhniko kot trg leta 1325. Njegovi gospodje so bili šentpeterski plemiči (Herren von St. Peter). Leta 1325 se omenja Albert Šentpeterski. Z njim je njegov rod v moškem kolenu izumrl l. 1370. Preostalo šentpetersko, z imenom Lukrecijo, je poročil Jurij Turjaški. Za Turjaškimi so gospodovali na Vrhniki plemeniti Barbo. Za njimi je prešla Vrhnika v last knezov Eggenberg. Ivan Kristijan Eggenberg je bil zadnji tega rodu. Umrl je 25. februarja 1717. Večina njih dediščine je pripadla Habsburžanom. Do ustavne dobe l. 1848 je bil trg podložen graščinskemu gospostvu v Bistri.

Vrhnika

Turki so napadli trg l. 1425, 1451., 1476., 1497. Valvasor pove, da sta prosila 22. majnika 1606, na Vrhniki v župnišču za prenočišče dva preoblečena turška roparja. Župnik jima je dal večerjo in ju preočil. Iz spalnice sta se vtihotapila v župnikovo sobo. Tam sta ga zvezala; pobrala sta vse, kar se je dalo v naglici odnesti in sta z župnikom ter nabranim blagom udarila proti Logatcu. Tržane je nočni dogodek v župnišču spravil pokonci. Ko so prišli v župnišče, gospoda niso dobili. Šli so po sledu in prišli do Ravneka. Tam sta oba turška tolovaja župnika izpustila in zbežala v gozd. Župnik se je z Vrhničani vrnil domov, bosanska hajduka pa s plenom iz vrhniškega župnišča domov — v turško Bosno.

Požar je na Vrhniki večkrat hudo gospodaril. Znani so požari iz l. 1606., 1628., 1632., 1670., 30. avgusta 1728. in 12. avgusta 1878. Tega dne je upepelil ogenj štirideset hiš in dvanajst gospodarskih poslopij.

Od prastarih, baje slavnih časov pa do otvoritve južne železnice, je bila Vrhnika najvažnejša trgovska postojanka v deželi.

Do časa Rimljanov, ko so ti začeli gospodovati v naši deželi, nimamo o Vrhniki drugega poročila, kakor ono v pravljici o Argonavtih, katere je vodil Jazon, sin tesalskega kralja, v sončno Kolhido ob vzhodni obali Črnega morja, da se tam polasté zlatega runa. Nazaj so se vozili po Istru (Dunavu), Savi in Ljubljani, ob kateri je Jazon ustanovil mesto Emono (sedanjo Ljubljano), do sedanje Vrhnike. Odtod so šli na pomlad do Jadranskega morja, kjer so si stesali novo ladjo in se vrnili domov. Prav-

Ljica sega nazaj v leto 1260 pred Kristusom in hrani v sebi zgodovinsko jedro, da se je brodarilo po Ljubljani in Savi od najstarejših časov. V davnih časih — to nam potrjuje jedro te pravljice — so bile kupčijske zveze med skrajnim evropskim vzhodom in zahodom. Kranjska dežela je bila tržišče teh trgovskih potov. Ugodna zemljepisna lega in plovne reke v naši deželi — vse je služilo trgovskim podjetjem že v prastari dobi.

Ob času Kristusovega rojstva je postala naša dežela last zmagovitih Rimljanov. Iz Rimske dobe imamo že jasne podatke o Vrhniki. Glavno skladišče Rimskega blaga je bila Akvileja — Oglej. To blago so spravili preko Krasa na vozovih ali s tovari na Vrhniko. Tu se je blago zložilo na ladjo in se odpeljalo po Ljubljani, ki je takoj za izvirom plovna, v Savo in naprej v spodnje Posavje, v Sisek, Beograd in naprej.

Do Vrhnike so izpeljali Rimljani utrjeno cesto. Tu so znosili blago na ladje — »in navem portare«; znositi na ladjo — od tod ime stare Vrhnike »Navportus«. Slovensko ime »Vrhnika« razlaga slovenski jezikoslovec (Dom in svet 1918.). Pravi, da leži trg nad povirjem Ljubljani; tam, kjer se izgublja voda pod zemljo, kjer ponika, so vasi z imenom »Ponikve«; tam pa, kjer voda povira, kjer nika, priteka izpod zemlje, so nastala selišča. Ker so bili nad povirom, nad »nikom«, so stari Slovenci krstili ta kraj na ime »Vrh-nika«, Komur ta razlaga ne bi bila povšeči, pove lahko svoje mnenje. Jeli zadel razlagalec imena prav ali ne, ne vemo; dokler nam kdo drugi ne razloži tega imena drugače, se bomo držali te razlage, ki nam ugaja. Rimska pisatelja Strabo in Tacit omenjata Vrhniko. Tacit (Ann. I. 20) ga imenuje mesto: municipii instar — kakor mesto; Strabo omenja Vrhniko kot naselbino Tavriščanov.

Rimljani so utrdili Vrhniko, preden jim je prišla Ljubljana v oblast. Rimska utrdba okoli Vrhnike in v trgu samem se še danes dobro vidi. Ajdovski zid (Izvestja 1900. 55) se začne nad Gradarjevo hišo pod železniško stražnico št. 679. Koj v začetku je četverooglat stolp 3·5 × 3·5 m in kakih 45 korakov dalje sledi zopet drug stolp. Blizu železnice je ves zid razdejau. Njegovo tvarino so porabili za nasipanje proge. Zid prekorači železnico pri kilometru 460·7 in se vzpenja počasi nad njo za stražnico 368a. Polagoma in poševno se vzdiga vedno više pod Ljubljanski vrh, do kakih 200 m pod njegov vrhunec. Tu se ajdovski zid najbolj pozna, zlasti ob »Mivški poti« v Jerinovcu, kjer je bila meja med gosposčinama Bistra in Logatec. Potem vodi zid po gozdnih parcelah sinje-gorških in blatnobrezovških čez »Selško pot«, »Dolinsko pot« s hriba proti »Stari cesti«. To prekorači še na tej strani sedla, 2 km nad »Štampetovim mostom« in se vleče skozi »Podleskovo dolino« pod Raskovec.

Na raskovškem sedlu vodi cesta mimo tako imenovane »rdeče hiše« (Casa rossa) južno od nove mitnice ter prekorači novo cesto in železnico. Iz gozda »Smrekovec« se vzdiga ajdovski zid počasi proti Strmcu. Pri Jerinovem griču (550 m) sledi le malo ostankov. Od Jerinovega griča drži zid proti Šiklji (704). Od tod dalje so grebeni tako ostri, da ne potrebujejo utrdbe. Ves zid ima obliko podkve in je dolg okoli 10 km. Ljudstvo govori, da je držal ta zid do Kastve in Reke. Te utrdbe so delali vojaki. Delati in popravljati so morali ceste in delati prekope.

Ko je l. 15. po Kr. nastopil po Avgustovi smrti vladati Tiberij, je rimski poveljnik za nekaj časa opustil vojaške vaje. Bil je to neki Junij Blösus. Ko jih je hotel čez nekaj časa začeti, so se mu legije (VIII. IX. in XV.) uprle. Te so taborile v Emoni. Neki Percenij, bivši gledališki igralec, je nahujskal legije proti poveljniku, češ, da jih po nepotrebnem sili obdelovati nerodovito barje in jim ne plačuje redno vojaške plače.

Blösus je o tem zvedel. Rogovileže je svaril, jim žugal in nekatere kaznoval. Nekaj oddelkov je poslal iz Emone na Vrhniko popravljat ceste in napravljat mostove. V Ljubljani je upor divjal naprej. Ko so vojaki na Vrhniki zvedeli o uporih v Emoni, se je vnel upor tudi tukaj. Svojim zapovednikom so odpovedali pokorščino, raztrgali so rimske zastave in začeli po Vrhniki pleniti. Trdnjavskega poveljnika so potegnili iz voza, navezali mu na hrbet težak tovor in ga med glasnim zasmehovanjem preganjali po vezbališču. Cesarjev sin Orusus sam je prišel mirit uporneže, pomagalo ni nič. Bati se je bilo najhujšega, da se namreč ne zanese upor tudi v sosednja taborišča. Tu je posegla vmes višja moč. Neko noč, ko je vojaštvo z vso silo razgrajalo po Vrhniki, je nenadoma in nepričakovano mrknila luna. Rimski vojaki, praznoverni kakor Rimljani sploh, so smatrali to prikazen za napoved hude kazni, ki jo bodo prejeli, ako ne prenehajo od svojega upora. Provijantni mojster Vibij je vojakom razdelil živež in jih s tem potolažil. Sredi barja pod Vrhniko je dal postaviti kip na čast boginji poljedelstva (Ceres). Ta jih bo — tako je tolažil vojake — varovala mraza in bolezni, ki je ravsajala v tej močvirni in nezdravi okolici.

Tacit (Ann. II. 8) pripoveduje, da so morale delati rimske legije okoli Vrhnike prekope in mostove. Ljubljansko barje je bilo v tisti dobi še veliko, a plitvo jezero. S prekopi so Rimljani jezero toliko osušili, da so mogli delati ceste. Po najglobokejšem delu močvirja se je leno zvijala Ljubljanska proti Ljubljani. Rimski vojaki so vrezali v močvirje za njo uravnano strugo. Vojaštvo je pri tem delu silno trpelo. Mučila jih je bolezen, glad in mraz. Zaradi težkih del so se vojaki bridko pritoževali in nazadnje, vsega siti, resno uprli. Takrat so vojaki razdejali Navport in se strašno znašali nad domačini, katere so sovražili iz dna svoje duše.

Huje kot ob tem uporu, je trpela Vrhnika za časa ljudskega preseljevanja. Takrat sta padla v razvaline Emona in Navport. Ko se je svet umiril in znova oživil promet med Italijo in srednjo Evropo, se je začela razvijati na razvalinah starega Navporta sedanja Vrhnika. Ljubljanska je postala imenitna vozna cesta, ob kateri sta zrasla dva živahna trgovska kraja Vrhnika in Ljubljana. Ljubljana je Vrhniko kmalu prehitela. Ljubljana se je dala v nemirnem srednjem veku veliko lažje utrditi. To je ravno pglavitni pogoj za razvoj kakega trga ali mesta. Iz Ljubljane se je poleg tega blago lahko razvažalo na vse strani.

Valvasor nam opisuje Vrhniko. Pravi, da je velik in obljuden kraj. Prebivalci se pečajo večinoma s trgovino. Veliko je izposojevalcev konj. Vse blago se tovori čez Kras na Vrhniko. Vrhničani imajo močne in utrjene konje, ki *prenešajo naporno pot čez Kras. Kar se na Vrhniki ne peča s trgovino in tovorjenjem, dela na vrhniških skladiščih.* Iz Vrhnike in na Vrhniko prihaja in odhaja veliko ljudi. Poslužujejo se vsi Ljubljance. Ta prenaša ljudi in blago.

Tako pove Valvasor. Vrhnika se je razvila in povzdignila vsled plovbe po Ljubljanski. Deželni knez sam je vzdrževal na Vrhniki, oziroma v Ljubljani 7 do 9 ladij. V malih, lahkih ladjicah so vozili po Ljubljanski popotnike in izletnike. Ko so za Karola IV. (1711 — 1740) začeli l. 1720. delati veliko cesto od Dunaja v Trst, je začela Ljubljanska izgubljati svoj prvotni pomen kot prometna proga. Vozili so po njej še do leta 1857. Takrat je stekla železnica iz Ljubljane v Trst in pustila Vrhniko na stran. Trg je bil s tem močno prizadet. Nova železniška zveza Vrhniko z Ljubljano, ki se je otvorila 23. julija 1899., je trgu v veliko pomoč in podporo.